

Överenhörna kyrka

Ny el- och styranläggning

Antikvarisk rapport

Överenhörna kyrka 1:1
Överenhörna socken
Södertälje kommun
Södermanland

Tobias Mårud

Överenhörna kyrka

Ny el- och styranläggning

Antikvarisk rapport

Överenhörna kyrka 1:1
Överenhörna socken
Södertälje kommun
Södermanland

Tobias Mårud

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2014

Omslagsfoto: Koret efter åtgärder. Foto: Tobias Mårud, Stiftelsen Kulturmiljövård.

Fotografier är tagna av Tobias Mårud, Stiftelsen Kulturmiljövård, om ingen annan källa är angiven.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-286-9

Tryck: Just Nu, Västerås 2014.

Innehåll

Inledning.....	8
Bakgrund	8
Kyrkans historik	8
Genomförande	11
Resultat	30
Referenser.....	31
Kart- och arkivmaterial	31
Otryckta källor.....	31
Litteratur.....	31
Tekniska och administrativa uppgifter	31

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur Topografiska kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Under 2012-2013 har klimätförbättrande och skadeförebyggande åtgärder utförts i Överenhörna kyrka i form av byggnadstekniska åtgärder, nya värme- och styränläggningar samt översyn av åkskyddet. I och med åtgärderna har även kyrkans två ljuskronor restaurerats, det tidigare inbyggda altarbordet återställt, kororgeln flyttats och bänkinredningen i viss mån förändrats och restaurerats. Tillstånd till arbetet gavs av Länsstyrelsen 2010-11-26 med dnr: 433-10-16274 och tillägg 2013-04-16 med dnr: 4331-11028-2013 samt dnr 433-37154-2012, daterat 2012-11-20, för ljuskronorna. Stiftelsen Kulturmiljövärd har medverkat som antikvarier på uppdrag av Enhörna församling.

Bakgrund

Från februari till december år 2008 utfördes mätningar av innertemperaturer och relativ luftfuktighet i kyrkobyggnaden för att kunna göra en bedömning av hur inventarier och övrig inredning påverkades av rådande klimat. Klimatmätningarna visade bland annat att vintertid var uppvärmningsperioderna för långa, vilket orsakat ett alltför torrt inomhusklimat. Klimatet i Överenhörna kyrka styrs med en enkel termostat och dess värmesystem är något underdimensionerat vilket påverkar uppvärmningshastigheten och därmed optimeringen av klimatförhållandet i byggnaden. Behov förelåg sålunda för en modernisering av värmesystemet. Av praktiska skäl utfördes samtidigt med detta även andra åtgärder där behov förelåg. Vissa av åtgärderna, som återställandet av altarbordet, uppkom under arbetets gång.

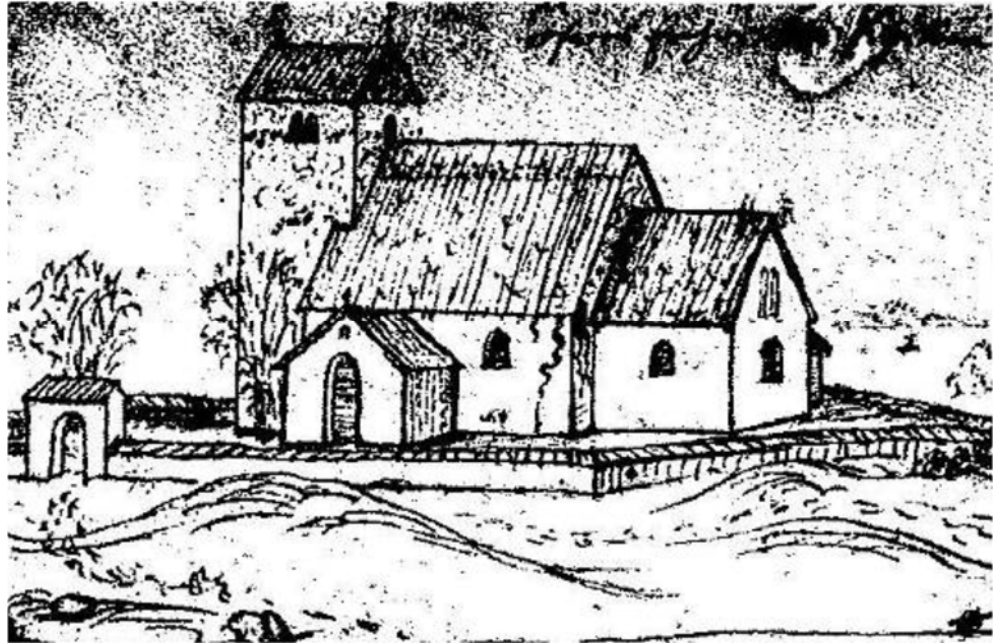
Kyrkans historik

Överenhörna kyrka anses ha blivit uppförd omkring år 1200 som en gårdskyrka för intilliggande Husby kungsgård, våra dagars Ekensberg. Det var en förhållandevis stor kyrka, ca 75 m², med ett kvadratisk kor i öster och ett smalt torn i väster. Klockorna hängde sannolikt i en fristående klockstapel. Kyrkorummet var från början täckt med ett tak av trä. På 1400-talet tillbyggdes ett vapenhus i söder och sakristia i norr. Kyrkorummets ursprungliga trätak ersattes med tegelmurade gubbvalv, ornerade med skulpterade ansikten. Triumfkrucifixet anskaffades och troligen göts nuvarande storklockan vid denna tid. Det är även troligt att tornet då fått klockvåning.¹

År 1684 avbildade antikvarie Johan Peringskiöld, ägare till Horns säteri, Överenhörna kyrka med dåvarande smalt kor och vapenhus i söder, samt tornet med spåntäckt sadeltak. En längsgående spricka hade tecknats i långhusets östra del - tydligen var byggnaden instabil. År 1717 sades kyrkan vara förfallen. En etappvis upprustning skedde på 1720- och 1730-talet. Bland annat restes en ny, spetsigare tornspira, ritad av byggmästare Carl Åhrman. Ett medeltida altarskåp ersattes med altartavlan av hovmålare Georg Engelhard Schröder, som ännu används, skänkt av Drottning Ulrika Eleonora.²

¹ Schnell 1964, Bergman 1981.

² Hammarskiöld 2008.

Figur 2. År 1684 tecknades kyrkan av antikevarie Johan Peringskiöld, ägare till Horns säteri. Källa: Bergman 1981.

Ännu mer genomgripande blev 1782-87 års ombyggnad och upprustning. Då revs kyrkans medeltida kor och sakristia. Istället förlängdes långhuset österut för att rymma ett kor med samma bredd och en sakristia i bakomvarande, tresidiga avslutning. Även vapenhuset i söder revs. Sedan dess har inträde skett från väster, genom tornets portal vars rundbågiga dörr är från denna tid. Kyrkans fasader putsades på nytt och fick då sina spritputsade blinderingar.³ Kyrkorummets nuvarande orgel med fasad i nygotik kom på plats 1855.⁴

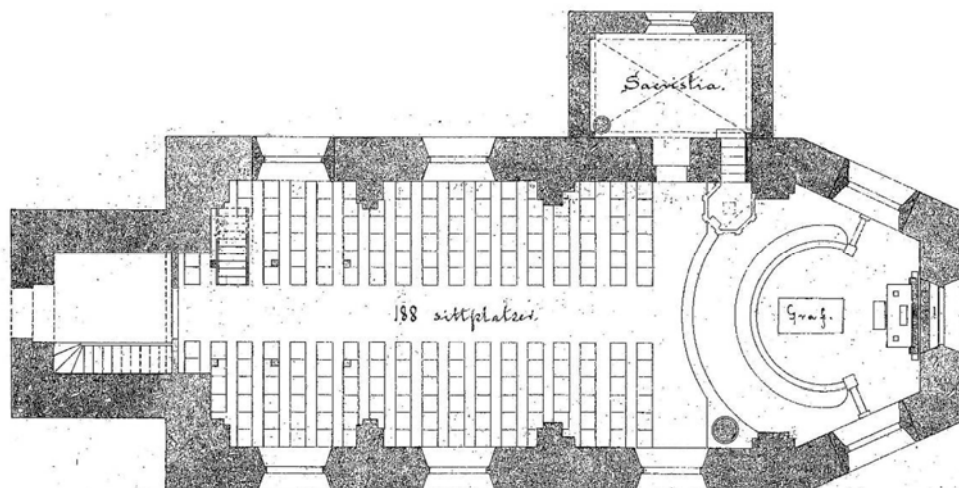

Figur 3. Kyrkans utseende mellan 1787 och 1884 – teckning av Olof Hermelin. Källa: ATA.

³ Schnell 1964, Bergman 1981, Hammarskiöld 2008.

⁴ Hammarskiöld 2008.

Dagens omfång och huvuddrag fick kyrkan vid ombyggnad 1884-85. Anvisningarna hade skrivits av arkitekt Carl Möller, kompletterades av byggmästare August Rahmqvist och senare även av hovintendent A Nyström. 1700-talets spira och hela klockvåningen revs. Ersättande klockvåning murades i tegel och en kraftigare tornspira restes. Kyrkans övriga murar förstärktes med dragjärn, infästa med gjutjärnsplattor. På norra sidan byggdes en sakristia, på platsen för den medeltida sakristian, riven 100 år tidigare. I samtliga fönsteröppningar insattes alltså bevarade bågar och karmar av ek. Då fasaderna avfärgades övergavs 1700-talets ljusa röda färg, till förmån för en vit. Vid denna tid eller något senare blev långhusets spåntäckning ersatt med falsad plåt.

Figur 4. Bottenplan kyrkobyggnad – kopia av ombyggnadsritning från 1883. Källa: ATA.

Avgörande vid samtidiga inre förändringar var rivningen av den östliga sakristian. Dit flyttades istället koret, så att kyrkorummet blev rymligare. För att få fler och bekvämare platser revs 1700-talets slutna bänkkvarter och ersattes med öppna bänkrader. De fick en tidstypisk ådring. Vid lagning av kyrkorummets valv borttogs ribbornas modellerade ansikten. På valv och väggar slogs ett tjockt putslager och ytorna dekorerades med schablonmålningar. Koret som flyttats österut fick en vid altarring med kolonnad målad i bruna färger och förgyllda detaljer. Ingång till den nya sakristian placerades mitt på kyrkorummets norra vägg. Ny predikstol placerades öster om sakristiportalen. Uppgång till predikstolen murades genom väggen. Läktaren i väster fick en kolonnindelad barriär, i samklang med altarringen. Fyrtio år senare skrev arkitekt Ove Leijonhufvud program för en inre och yttre upprustning. Av de åtgärder som förbereddes kom dock bara yttre att verkställas år 1925. Tornets dragjärn fick sina framträdande, stora ankarlutar av smidesjärn, vilka ersatte tidigare gjutjärnsplattor.

Den inre förnyelsen sköts upp till 1953-54 och blev i första hand teknisk: 1800-talets kaminer avlägsnades och en elektrisk värmeanläggning infördes. Dock avlägsnades kyrkorummets schablonmålningar varefter valv och väggar fick en enhetlig, bruten vit nyans. Andra förändringar som tidigare förslagits kom inte till utförande.

Vid den senaste stora förnyelsen 1970-73, efter arkitekt Ragnar Jonssons program, övermålad kyrkbänkarnas ursprungliga ådring med nuvarande gröna och röda färger. Fönstren fick sina inre bågar med blyinfattade rutor. Predikstolen sänktes och förstörades. Altarbordet inkläddes med spånskivor. Vid samtidig fasadrenovering frilades sockelns murverk från puts, stenarna blästrades rena och murverket fogades med grovt KC-bruk. En återgång till 1700-talets ljusa rosa fasadfärg skedde.

År 2000 belades Långhusets tak med ny plåt i skivtäckning. Samtidigt lagades och avfärgades fasaderna med kalkfärg, beredd av Gotlandskalk, i ljusare nyans än förut och med en dragning åt gulbrunt istället för som tidigare ljus rosa.⁵

Genomförande

Arbetet har inbegripit tre huvudentreprenader; Byggentreprenad, El- och teleentreprenad samt Styr- och övervakningsentreprenad, med underentreprenader omfattande Ljud, Larm, Snickeri och Måleri. Utöver detta har även ljuskronorna restaurerats.

Byggentreprenaden har omfattat håltagningsarbete genom tak samt montering av taklucka och stege. Demontering och återmontering av bänkar och befintligt trägolv, måleri- och putsarbeten på skadade väggytor, ny styrypulpet, ny skåpinredning för el-central och larmanläggning, byggnation av landgångar på vind, komplettering av räcken och golv i tornet samt friläggning och restaurering av altarbordet. Även schaktning på kyrkogård har utförts för förläggning av ny kraftmatning och ny åskskyddsanläggning samt för dragning av nytt tapp- och dagvattensystem.

El- och teleentreprenaden har omfattat demontering av den befintliga elanläggningen, installation av ny elvärmeanläggning, installation av nya elcentraler, förläggning av kablage och installation av ny belysning och nya vägguttag samt installation av ny åskskyddsanläggning. I entreprenaden ingår även installation av ny brand- och inbrottslarmsanläggning samt installation av ny ljudanläggning.

Styr- och övervakningsentreprenaden har omfattat ny styrutrustning för ny elvärmeanläggning.

Kyrkorum

Golvbrädor har demonterats i mittgången och i en kanal framför koret, i höjd med trappen till sakristian. Vidare har trappen in till sakristian demonteras. Golvbrädor har även demonterats på orgelläktaren och punktvis vid behov, främst under elementen. Innan demonteringen av golvbrädorna har bänkarna lossats, dessa har sedan inte återfästs utan har av praktiska skäl placerats lösa. Sammanlagt åtta bänkar, placerade längst fram mot koret samt i nordvästra hörnet, har tagits bort av utrymmesskäl. Av dessa har de kortare bänkarna flyttas fram till där nya fläktkonvektorer satts upp på längskeppets väggar och ersatt de som tidigare stod där. Dessa har, tillsammans med övriga längre bänkar, magasinierats. Till följd av detta stämmer inte numreringen helt. Efter demonteringen av golvbrädorna har materialet i trossbotten, som består av sand, sten, träflis och kalkbruksmassor m.m., avlägsnats för att skapa kanaler där rördragning skett. Kabelkanalerna har isoleras med mineralull. Golvbrädorna har sedan återmonterats.

⁵ Hammarskiöld, 2008.

Bild 1. En mindre del av golvet hade tidigare demonterats och återmonterats. Foto: Lisa Skanser, KM.

Bild 2. Demonterad kanal framför koret, fortsätter in i sakristian.

Bild 3. Demonterad kanal i mittgången.

Bild 4. Utrymmet under trappan har tidigare fått fungera som avställningsyta. Foto: Lisa Skanser, KM.

Bild 5. Kabeldragning under trappa. Foto: Lisa Skanser, KM.

Bild 6. Den äldre panelen i jämförelse med den nya. Den äldre panelens dimension är 120x22.

Bild 7. Sista handen läggs på det nya skåpet.

Under trappan upp till orgelläktaren har ett nytt skåp uppförts. I samband med det har pärlspontspanelen bytts på trappans fasad. Den nya panelen, som löper över trappans och skåpets fasad, har i stort sett samma format och färgsättning som den äldre. Panelen är målad med linoljefärg bruten för hand efter kulören på den äldre panelen.

Samtliga bänkvärmare har demonterats. Äldre radiatorer har ersatts med nya fläktkonvektorer och kallrasskydd, även eluttagen har ersatts med nya. Väggytor bakom demonterade radiatorer har rengjorts och omkalkats för att ta bort gamla skador och färgnyanser. Kablarna till långsidornas radiatorer har klätts med en plåt som målats in efter bakomliggande kulör.

Bild 8. En av de nya fläktkonvektorerna, med mindre format än de äldre radiatorerna.

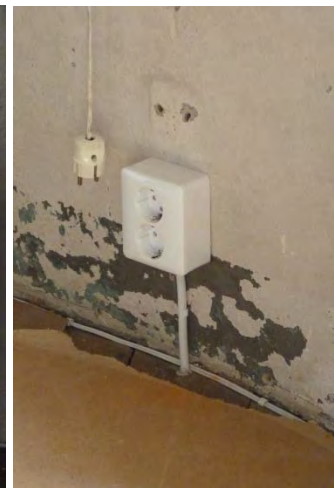

Bild 9. Nytt eluttag, något lägre placerat än det tidigare.

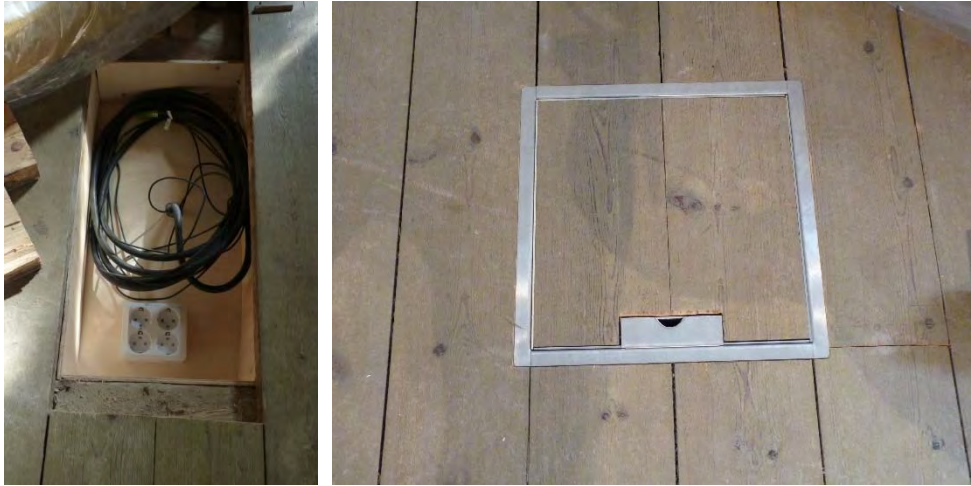

Bild 10. Ena uttagsboxen under installation.

Bild 11. Befintliga golvbrädor användes för locket.

Två nya uttagsboxar har fällts in i golvet i koret.

Nya skenor med spotlights har monterats på gördelbågarna; mot orgelläktare, mot koret (korbågen) och på östra sidan av gördelbågen mellan andra och tredje travéen. På korbågen ersatte skenor flera enskilda spotlights av äldre modell.

Bild 12. Spotlightsskenor på gördelbågarna, bilden visar den södra väggen från öster.

Lampetter som var fästade på gördelbågen vid orgelläktaren har flyttats och placerats invändigt på var sida om dörren mellan kyrkorummet och vapenhuset. Detta innebar i sin tur att en hylla för psalmböcker avlägsnades från väggytan norr om dörren.

Bild 13. En av lampetterna på sin ursprungliga plats på gördelbågen mellan första och andra travéen.
Bild 14. Här ersatta av spotlightsskenor för bättre ljussättning av orgel och läktare.

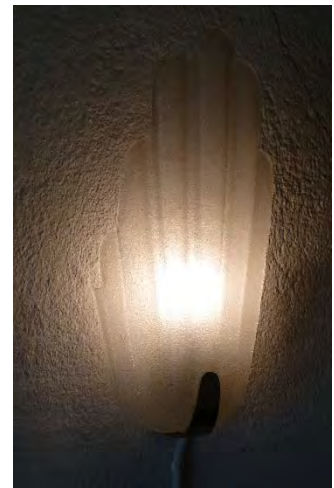

Bild 15. Lampetternas nya placering, flankerande dörren mellan kyrkorummet och vapenhuset. Den nedmonterade psalmbokshyllan ligger på bänken nedanför sin tidigare placering.
Bild 16. Detalj av ena lampetten på sin nya plats.

Bild 17. Armaturerna som flankerar dörren på andra sidan väggen, i vapenhuset, har avelektrifierats. Foto: Låsa Skanser, KM.
Bild 18. Ljuslöst innanför entrén till kyrkorummet.

Armaturer i vapenhus, på var sida om entré mot kyrkorum, har avelektrifieras och återmonteras. Ny ljuslist har tillkommit i nederkant på orgelläktarens västra sida. Nya armaturer har även ersatt de tidigare på orgelläktarens undersida samt i ljuskronornas pendlare. Armaturerna i ljuskronorna har även flyttas ned till pendlarnas tredje länk, räknat ovanifrån, för att bättre belysa valven.

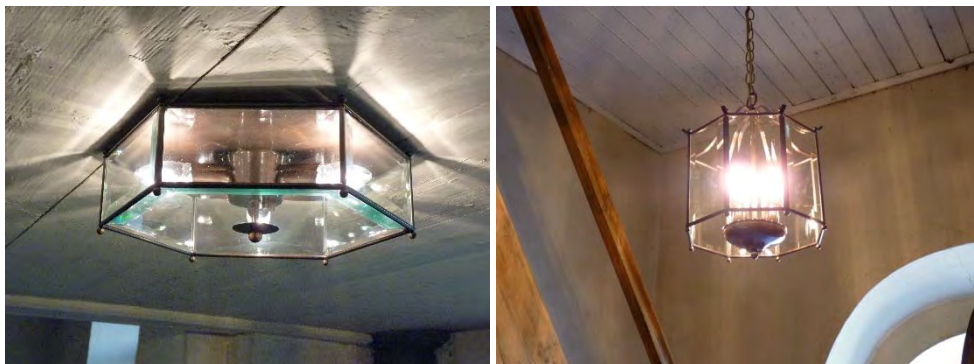

Bild 19. Nya armaturer på orgelläktarens undersida...

Bild 20. Valda för sin likhet med vapenhusets takarmatur.

Högtalare har fästs i skarv mellan väggpelare och vägg, på norra sidan i andra travéen och på södra sidan i tredje travéen. Högtalarna är färgsatta efter väggkulör. Väggkulören varierar men den ton som ansågs vara mest lämplig motsvarar 90, 92:7 i kalkfärgslikaren varför beslut togs om RAL 1013 (Oyster white), som är den närmaste RAL kulören. Ny teleslinga har installerats i kyrkorummet.

Orgeln har flyttats ca 1,5 m åt väster.

Hissbara rökdetektorer har monterats i valven, med undantag av koret. I travée två och tre har genomföring skett i befintliga hål, dock har hålet i den andra travéen ökat något. I båda valven har hål tagits upp i de metallplattor som används som mothåll för pendlarna uppe på vinden. I första travéen har detektorn fästs på ett metallstag som fästs på väggen bakom orgeln. Även här har kabelgenomförning skett i befintligt hål.

Bild 21. Rökdetektorerna i travée två och tre är monterade på en arm och kommer på så sätt ut en bit från pendlarna för ljuskronorna.

Bild 22. Bilden visar metallstaget för rökdetektorn bakom orgeln.

Tre stycken rörelsedetektorer, i form av passiva IR-detektorer, har monterats i kyrkorummet, en i vapenhuset och två på väggpelaren på norra väggen, mellan andra och tredje travéen. Larmdon i form av siren har monterats på orgelläktaren.

Nybyggd manöverpulpit har installerats väster om norra bänkkvarteret. Pulpiten är utformad som ett skåp av 18 mm massiv björkplywood. Pulpiten har ådringslaserats med linoljefärg bruten för hand efter bänkarnas gröna kulör. Använda pigment är främst grön umbra och kromoxid. Samma kulör har använts för bättringsmålning på några av bänkarna.

Bild 23. Manöverpulpit för bl.a. styrning av ljudanläggning.

Väggarna i koret har rengjorts och visst underhåll i form av putslagning och avfärgning har gjorts i korets fönsterbänkar.

Bild 24. På bilden har rengöring av väggarna i koret påbörjats.

Bild 25. En av två referensytor som lämnats efter rengöringen.

Bild 26. Trappan till sakristian innan åtgärder. Foto: Lisa Skanser, KM.

Bild 27. Här har trappen rengjorts, slipats och skurats.

Trappsteg till sakristia samt golvytan i predikstolen har rengjorts från bl.a. limrester sedan slipats och såpskurats. Nytt virke i golv har retuscherats efter kulör på intilliggande golvbrädor, kulören är bruten för hand på plats.

Äldre elektrisk utrustning och kablage har demonterats.

Efter avlägsnandet av en radiator, och bakomliggande värmeskydd i form av en eternitskiva, på västra väggen vid trappen upp till orgelläktaren framkom en yta med äldre färgsättning och schabloner. Ytan och kringliggande område har snyggas till och rutan med äldre färgskikt behållits som referens.

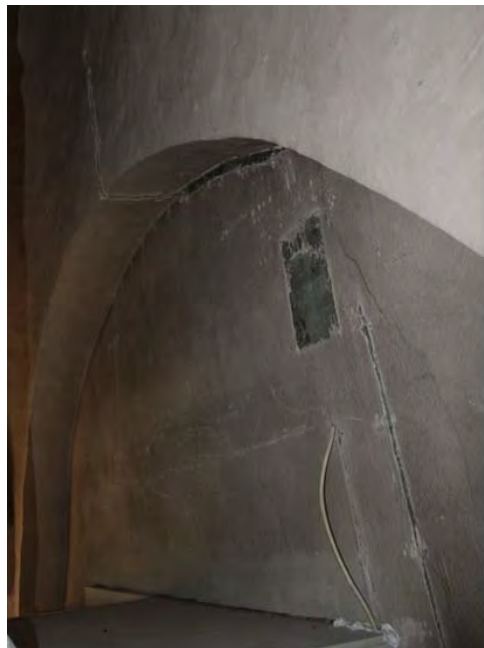

Bild 28. Äldre gruppcentral på orgelläktarens västra vägg innan åtgärder. Foto: Lisa Skanser, KM.

Bild 29. Centralen nedmonterades tillsammans med i stort sett all elektrisk utrustning och äldre kablage.

Bild 30. En yta med 1884-85 års färgsättning framkom vid demontering av en radiator på orgelläktaren. Brädorna för fästande av radiatoren har anlägnats och väggytan har snyggats till och bevarats. Observera testet av schablonen som är utförd på balken nedanför referensytan. Foto: Lisa Skanser, KM.

Under arbetets gång uppdagades att ett äldre altarbord fanns gömt bakom en inklädnad av masonitskivor. Tilläggsbeslut togs om att frilägga och restaurera altarbordet. Kulörerna för färgsättningen har brutits för hand och är baserade på övriga snickerier i kyrkorummet – läktarbalustrad, altarring och predikstol. Bordsskiva, krönlist och ben har en kromoxid grön kulör, hålkål samt benens framsidor och tasslar är förgyllda och den nedre krönlisten samt benens profiler är en mörkt oxidröda. ”Förgyllningen” är utförd i slagmetall (bladmässing).

Bild 31. Den första board-skivan avlägsnas.

Bild 32. Innanför finns ett enkelt men stilfullt altarbord i omålat trä, troligen från andra hälften av 1700-talet.

Bild 33. Här syns altarbordet efter en mindre restaurering och efterföljande målning.

Ljuskronor

Den tillkommande restaureringen av kyrkans två ljuskronor har omfattat förstärkning av fästklackar, lagning av sprickor med silverlod, utbyte av gängor till reflexornament, riktning av ljusarmar samt rengöring, polering och skyddslackering med Zaponlack.

Efter nedmonteringen av ljuskronornas pendlare, för byte och justering av armaturer, rengjordes pendlarna.

Sakristia

Golvbrädor har demonterats från dörröppningen mot kyrkorummet fram till västra väggen samt utmed norra väggen. Efter avlägsnandet av golvbrädorna har materialet i trossbotten avlägsnats för att möjliggöra rördragning till och från elcentralen. Golvbrädorna har sedan återmonterats. Stenhällar som utgjort underlag och skydd för en tidigare kamin, delvis belägna under det äldre skåpet, har ersatts med brädgolv.

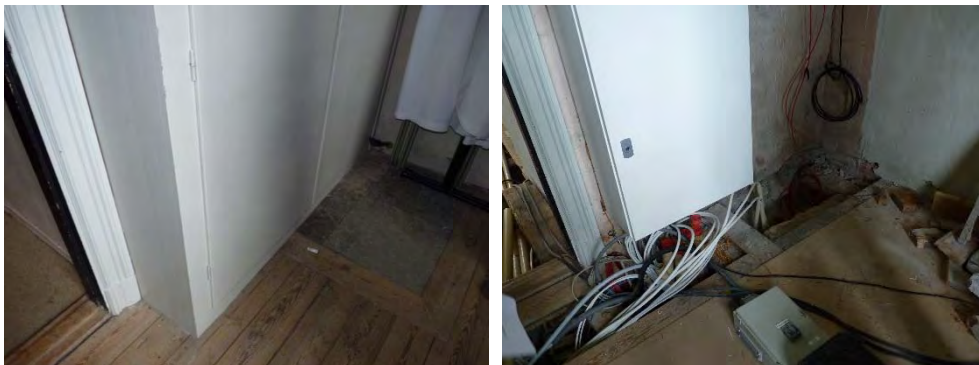

Bild 34. Nederdelen av det äldre skåpet, stenplattorna synliga i bildens högra del. Foto: Lisa Skanser, KM.

Bild 35. Ena skåpet på plats, kanaliseringen i golvet öppen med pågående kabeldragning.

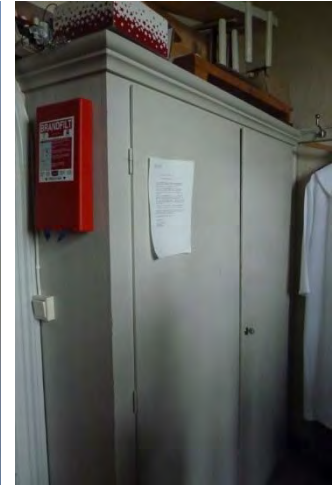

Bild 36. Nya golvbrädor har ersatt de tidigare kalkstensplattorna i hörnet.
Bild 37. Det tidigare skåpet. Foto: Lisa Skanser, KM.

Bild 38. Här med all el demonterad. Foto: Lisa Skanser, KM.
Bild 39. Apparatskåp och elcentral på plats och golvbrädorna återmonterade.

Bild 40. Stommen till det nya skåpet är rest.
Bild 41. Här är det nya skåpet nästan färdigt

Det tidigare elskåpet i sydvästra delen av sakristian har ersatts av ett nytt. Det nya träskåpet sträcker sig mellan golv och tak och innehåller två moderna metallskåp.

Skåpet är tillverkat av massiv 15 mm björkplywood med spegelindelade dörrblad vars utformning är baserad sakristians dörrar. Skåpets övre list har samma profilering som taklisten. Skåpet är målat med linoljefärg bruten för hand efter kulören på dörrarna i sakristian.

För kablaget mellan skåp och vind togs en rad om sex stycken $\varnothing 50$ mm hål upp i taket mellan sakristia och sakristiavinden.

Bild 42. Håltagning för kablage mellan vind och elcentral i sakristian.

Radiatorer och eluttag har ersatts med nya. Väggytor bakom demonterade radiatorer har rengjorts och omkalkats för att ta bort gamla skador och färgnyanser. Äldre kablage har demonterats.

Bild 43. Nya elementen på plats, det äldre står lutat mot väggen. Foto: Lisa Skanser, KM.

Ny murgenomförning för kablage har skett under mark- och golvnivå i sakristians västra fasad.

*Bild 44. Befintlig kabelgenomförning var synlig i sakristians västra fasad innan åtgärderna.
Bild 45. Befintliga kablar avlägsnades, gjutet parti av grundmuren frilades vid schaktning.*

*Bild 46. Ny håltagning utfördes igenom den gjutna grundmuren.
Bild 47. Den äldre håltagningen sattes igen och putslagades. Ytan har senare avfärgats.*

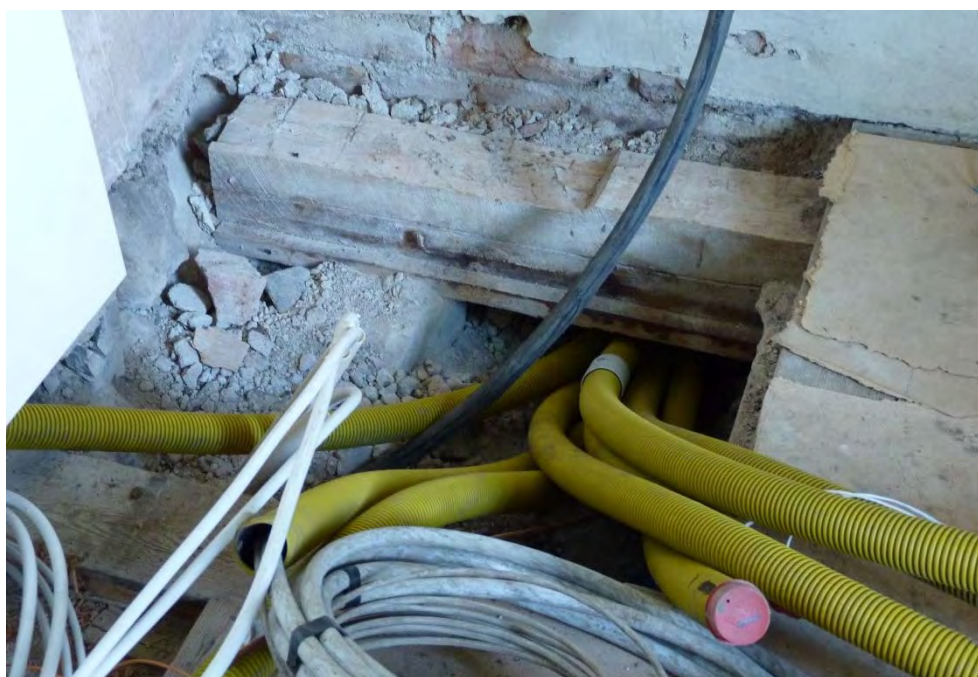

Bild 48. Kabelgenomförningen sedd inifrån sakristian.

Rökdetektor och larmdon i form av siren har monterats i taket. En rörelsedetektor, i form av passiv IR-detektor, har monterats på vägg, i nordöstra hörnet.

Torn

Äldre kablage och elektrisk utrustning har demonterats. Styrningen av ljudluckorna och klockringningen har dock behållits. Klockringningen har kompletterats så att den kan skötas trådlöst. Ny gruppcentral har tillkommit. Nya lysrörsarmaturer har satts upp på samtliga våningar, plan 3 till 7.

Rör för kabeldragning har fästs på murverket. Dragningen är inte samlad, rör löper utspritt på flera ställen och de större grupperna av rör växlar mellan väggarna på grund av krav på säkerhetsavstånd till åskledare.

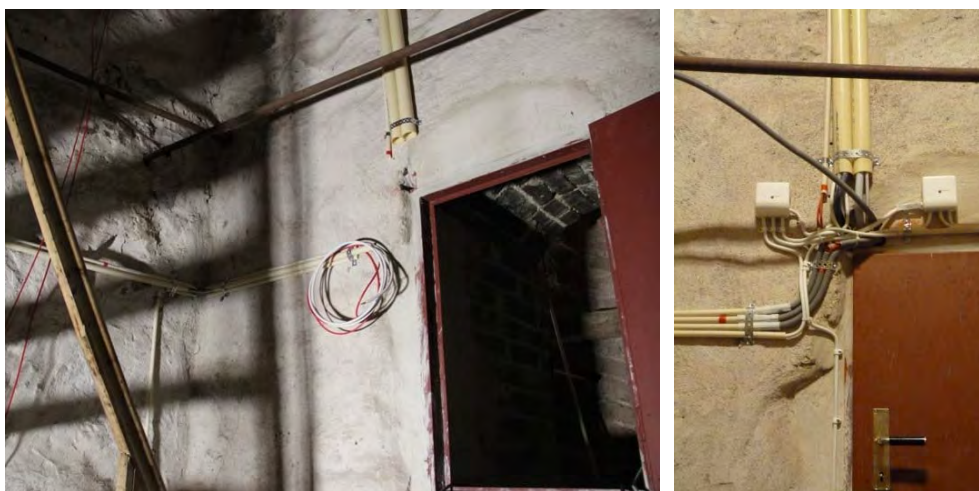

Bild 49. Rör för kabeldragning löper på vägg i tornet. Här under arbete.

Bild 50. Del av samma område efter färdigt arbete. Mycket kabel med resultat att muröppningen intill luckan in mot vinden fick utökas.

Golvet på plan 6 har kompletterats så hela golvytan täckts.

Bild 51. Golvet på plan 6 har kompletterats så inga hål finns kvar.

Räcken och stegar har kompletterats på flera av tornets plan.

Bild 52. Ny steg mellan plan 6 och 7.

Bild 53. Enkel förstärkning av räcke på plan 3.

I uppgång till vind från tornkammaren på plan 3 har en lös trappstege av trä anordnats.

Bild 54 och 55. Lös trappstege har tillverkats för tillgänglighet till öppning mellan vind och tornkammare.

Rökdetektorer har placerats i tak på plan 3, plan 4 och plan 6 samt sex meter över golvnivå på plan 7. Samtliga är försedda med hissordning och värmesockel. Larmdon i form av siren är monterad på plan 4.

Bild 56. Siren och rökdetektor på plan 4.

Bild 57. Ny lysrörsarmatur, här på plan 6.

En grovrengöring av tornutrymmena har genomförts då framför allt fågelbon och djurspillning har avlägsnats.

Vind

Nya brädgångar har anordnas på kyrkans vind. Gångarna är minimum 60 cm breda och utförda av 22x120 mm virke och ligger löst på takstolarna. Även nya kabelbrädor, av dim. 22x120 mm, har anordnas. Brädorna, som bär belysningen bestående av lysrörsarmaturer, är infäst med skruv på ett fåtal punkter i takstolarnas virke.

Bild 58. Ny landgång och kabelbräda på vindens takstolar. Rör är även förlagda till själva landgången.

Bild 59. Omfattande rörpaket, mellan långhusvind och sakristians vind.

Bild 60. Landgångarna vilar på takstolarna. Infästning av landgångar, kabelbrädor och stegar har eftersträvat att utföras med så få ingrepp i den äldre stommen som möjligt.

Ett nytt golvbjälklag vilar ovanpå sakristians isolerade vindsbjälklag.

Två rökdetektorer har placerats i tak på långhusvinden och en rökdetektor har placerats på sakristians vind. På vind över sakristia finns även ett larmdon i form av siren monterad. Samtliga rökdetektorer är försedda med hissordning och värmesockel.

Bild 61. Hissbar rökdetektor på sakristians vind. På den stående regeln där hissordningen är fästad sitter även en siren.

Bild 62. Även rökdetektorerna på långhus vinden är hissbara.

En grovrengöring av vindsutrymmena har genomförts då bl.a. fågelbon, djurspillning och löst trämaterial har avlägsnats.

Tak

För in- respektive uttransport av material till de arbeten som utfördes på kyrkans vind fungerade inte den befintliga passagen mellan vind och tornkammare. Därför utfördes en håltagning i kyrkans yttertak för en ny taklucka. Till själva luckan och området kring denna lades ny plåt av samma sort och med samma behandling som den äldre. Endast ålder skiljer vilket talar för att ett mer enhetligt uttryck på sikt kommer att uppnås. Luckan har relativt låg sarg, dess invändiga mått är 650x650 mm. Takstegen är från Lindab (typ STED) och är 450 mm bred och ca 1500 mm lång.

Bild 63. Västra delen av norra takfallet, innan tillkomst av lucka och steg. Foto: Lisa Skanser, KM.

Bild 64. Luckan har fått sin slutliga hängning och stegen är på plats. Plåten är den samma som på taket i övrigt och med samma behandling. Plåtslagaren som lade plåten på taket var involverad i tillkomsten av luckan.

Bild 65. Den slutliga takstegen (sedd uppifrån).

Stuprör har försetts med markanslutning.

Mossa har avlägsnats från taket och hänggrännorna på kyrkans norra sida har rengjorts.

Kyrkogård och omgivning

Schaktning har utförts för nytt tappvatten- och nytt dagvattensystem men även för dragnig av elkablarnas rör samt för åskledarens ringledning. Schaktningen har i första hand varit förlagd till grusgångarna, i och med arbetet har vissa av grusgångarna breddats. Nya kranar har installerats och en ny uttagsstolpe har satts upp.

Bild 66. Installation av nytt dagvattensystem och rördragnig för elkablage.

Bild 67. Schaktning och rördragnig fortsatte ut väster om kyrkogården, under bogårdsmuren.

Ny belysningsstolpe ca 10 meter framför västra entrén. På parkeringen tillkom

ytterligare fyra belysningsstolpar ca 3,5 meter höga, svarta, med runda plastkupoler och synliga reflektorer.

*Bild 68. Den nya belysningsstolpen framför västra entrén har efter bilden togs blivit målad svart.
Bild 69. Nytt elskåp tillkom väster om kyrkan, utanför kyrkogården. Skåpet målades in för att inte bli alltför iögonfallande. Buskar planterades kring skåpet vilket på sikt ytterligare kommer att dölja det.*

Grinden i muren öster om kyrkan gick inte att regla. Grinden har rätats upp och funktionen återstälts.

*Bild 70. Nivån på grindens regel befinner sig under haket i läsbygeln vilket omöjliggör stängning av grinden.
Bild 71. Efter rätning av grinden är läsregeln i rätt nivå.*

Grindstolparna i muren söder om kyrkan skadades under entreprenaden. Den östra grindstolpen hade putsskador och den västra en böjd järnregel. Skadorna åtgärdades under entreprenadens gång.

*Bild 72. Putsskada på den östra grindstolpen, till följd av påkörning.
Bild 73. Skadan putslagad, senare även anfärgad efter kulör på befintlig puts.*

Bild 74. Järnstång för reglering av grind krokigt, möjligen efter påkörning.

Bild 75. Stången rätad.

F.d. bårhus

Det före detta bårhuset i kyrkogårdens sydvästra hörn inrymmer handikapptoalett och förråd. In till handikapptoaletten har dragits ny vattenledning och ny elkabel och nytt elskåp har installerats.

Resultat

Åtgärderna i Överenhörna kyrka har varit omfattande men har ur antikvarisk synpunkt haft relativt liten påverkan på kyrkobyggnad och tillhörande omgivning. De förändringar som skett har till stor del varit i form av förbättringar av tekniska installationer utan större antikvariskt värde eller dolda förändringar som t.ex. avlägsnande av material i trossbotten eller håltagning i sekundärt murverksmaterial. Arbetet har i allmänhet så långt det varit möjligt utförts med hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värden och estetik samt inomhusklimat. Arbetet har genomförts med ett gott resultat och i enlighet med Länsstyrelsens beslut.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA).

Topografiska kartan Stockholm 10I NV. Skala 1:50 000.

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf., 2008. Byggnadshistorik och karaktärisering. Enhörna församling.

Lilja, Kersti, 2008. Överenhörna kyrka. Antikvarisk kontroll. Stockholms Länsmuseum. Rapport 2004:8.

Litteratur

Schnell, Ivar, 1964. *Över Enhörna kyrka*. Serie: Sörmländska kyrkor 9. Nyköping.

Bergman, Mats, 1981. *Överenhörna kyrka*. Serie: Sörmländska kyrkor 9. Nyköping.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	12064
<i>Länsstyrelsen dnr:</i>	433-10-16274, 4331-11028-2013 & 433-37154-2012
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Överenhörna kyrka 1:1
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Stockholms län
<i>Socken:</i>	Överenhörna
<i>Beställare:</i>	Enhörna församling
<i>Projektledning:</i>	Svensk Klimatstyrning AB
<i>Entreprenör Bygg:</i>	Byggcompaniet i Mälardalen AB
<i>Entreprenör El:</i>	G:ssons El AB
<i>Entreprenör Styr:</i>	BM Control AB
<i>Entreprenör Ljud:</i>	Sela AB
<i>Entreprenör Larm:</i>	Säkerhetsgruppen AB
<i>Entreprenör Snickeri:</i>	Telge snickeri
<i>Entreprenör Måleri:</i>	Pe Lindströms måleri
<i>Restaurering av ljuskronor:</i>	AB V. Fongs Gelbgjuteri
<i>Antikvarisk medverkan:</i>	Tobias Mårud Stiftelsen Kulturmiljövård Stora gatan 41 722 12 Västerås

